

עיקרי המסקנות והלקחים מתאונות בטיולים שאירעו בשנים האחרונות בתנועות נוער ובתי ספר

כתב: רותם זהבי – מנהל אגף בטיחות ארצי

כללי

1. **מדוע חשוב ללמוד ולהפיק לקחים מאירועים:** ללמוד ולהפיק לקחים מאירועים הוא לפתח את השכל הישר. אחד מהכישורים הנדרשים ממדריך תנועת נוער ומעובד הוראה הוא לחשוב ביעילות מחשבה הגיונית (תכונה שהוא נדרש להעביר גם לחניכיו ולתלמידיו). מהי מחשבה הגיונית? זו היכולת להסיק מסקנות נכונות ולגזור אמיתות כלליות מתוך מקרים פרטיים, ואף להפך – להסיק מסקנות פרטיות מתוך חוקים כלליים. זהו הפיתוח של השכל הישר, הוא ניזון ממצבי החיים והאירועים הגלומים בחיינו. זו יכולת נרכשת המאפשרת זיהוי של מצבים שונים שבהם יש פוטנציאל סיכון וחוש של מידה נכונה ותפיסת הטוב הכללי הרווח בחברה. ניתן לפתח אותו בהדרגה תוך אימון תמידי במצבי חיים קונקרטיים שבהם אנו מתנסים ואשר מאתגרים אותנו לשיפוט והכרעה.
2. **מה יוצג במסמך:** מסמך זה אמור לרכז מספר לקחים ומסקנות שעלו מתוך תאונות שהתרחשו בשנים האחרונות. המסמך נבנה לרכזי מפעלים של תנועות נוער, למפקחי של"ח, לפקחים על הטיולים ולכל גוף ובית ספר אשר מעורב באופן כלשהו בתכנון טיול.
3. במסמך יוצגו עיקרי הבעיות שהובילו לכשלים ולתאונות הקשות שבעקבותיהם נפגעו ונהרגו חניכים ותלמידים. לא ניתן יהיה במסמך זה להביא את כלל פרטי האירועים, אלא את החלקים הרלוונטיים ללמידה ולהפקת הלקחים. את שמות החניכים והתלמידים לא רשמנו וזאת מתוך שמירה על כבודם של המשפחות, הקרובים והמעורבים.
4. **תכנון מפורט וניהול סיכונים:** חלק חשוב הראוי לבוא בעקבות למידה מניסיון, צריך להוביל לתכנון טוב יותר של הטיול וניהול הסיכונים שבו. כלומר, ההנחה המקובלת היא שישנם סיכונים רבים בטיול, אך היכולת של המתכנן לראות אותם מבעוד מועד, להתכונן אליהם, להחליט על פעולות בקרה ושליטה טובה יותר בסיכונים אלו, הם אלו שיביאו את השיפור המשמעותי של הטיול.

מדינת ישראל

משרד החינוך

אגף בטיחות

נפילה מצוקים

5. **האירוע:** האירוע התרחש במהלך טיול חנוכה בתנועת נוער, מקום ההתרחשות הינו חוד עקב בנגב. במהלך היום השלישי של הטיול בחוד עקב, לאחר הדרכה שניתנה על המשטח הרחב בחוד עקב, מעד ונפל החניך לתהום. עם הגעת הצוות המחלץ, נקבע מותו.



שפת מצוק חוד עקב 70 מטר



שביל העלייה לחוד עקב



מקום עמידתו של המדריך על שפת

6. עיקרי המסקנות והלקחים:

- **בין הליכה בשביל למנוחה בצמוד לשפת מצוק:** ההליכה לאורך מצוקים בשביל מסומן היא שונה בתכלית משהייה בצמוד לשפת המצוק במנוחה. בזמן הליכה הגוף בתנועה ובערנות מכסימלית, שליטה ותשומת לב. במנוחה, ישנה נפילת מתח, ישנו פיתוי גדול מאוד להתקרב למצוק, ודווקא בזמן זה כשהגוף במנוחה ורגוע, דווקא אז תשומת הלב, פחד גבהים, איבוד לרגע של שיווי משקל, כל אלו בזמן מנוחה יכולים להוביל למעידה ונפילה. **לקח:** להנחות בצורה מפורשת וקפדנית בדבר האיסור בזמן המנוחה להתקרב לשפת מצוק.

- **מסורת ונורמה בדבר הקרבה למצוק:** במהלך הבדיקה מצאנו, כי הייתה מסורת של אותה תנועה בלהתקרב למצוק ולחוות את הנוף ואת המראה משפת המצוק. **לקח:** בעקבות אירועים וכשלים, חובה להפיק לקח, לשנות מסורת והרגלים, בעיקר מתוך הבנה שהמחיר יקר ולמען שלומם של החניכים.

- **תחושת הסכנה:** עוד מצאנו בבדיקה, כי תחושת הסכנה והקרבה למצוק, שונה בתכלית מאדם אחד לאחר, מדריך אחד אינו חש שום סכנה בהתקרבו למצוק, ואילו השני חש פחד וחשש. כך גם לגבי חניכים, ישנם כאלו שחוששים וכאלו שמרגישים בטוח. **לקח:** המוביל את הטיול צריך לקחת בחשבון ולתכנן את המסלול, מקום החנייה, הקרבה למצוק, כך שמתוך הקבוצה תמיד יהיו כאלו שהם אינם מנוסים ויש להם פחדים וחששות.

חנייה על שפת מצוק בצורה מסוכנת, ללא שליטה וללא בקרה.

מדינת ישראל

משרד החינוך

אגף בטיחות

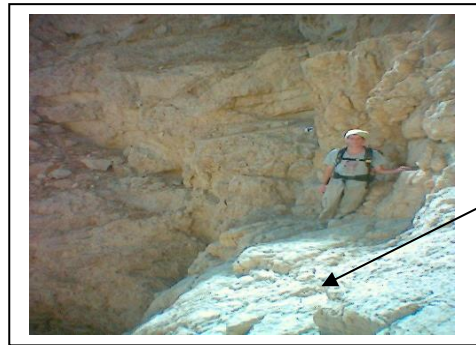


- **אירוע נוסף של נפילה ממצוק:** איבוד שיווי משקל לרגע שקרה לפתע לחניכת תנועת נוער שעמדה על מדף סלע בנחל תחמסון. ההמתנה הייתה במהלך רגע אחד לפני טיפוס ועליה על סולם שלאורך השביל המסומן. המקום המדויק היה באמצע עליה קשה, במדף סלע, הממוקם על שפת מצוק. הנקודה המצולמת למטה, פגשה את המטיילת במהלך עלייה קשה, במצב של חוסר נשימה, דבר שגרם לה לאיבוד איזון וחוסר שיווי משקל ונפילה מהמדף כלפי מטה.

המדרגה
ממנה
נפלה
החניכה
15
מטר



המדרגה ממנה
נפלה החניכה
איבוד שיווי
משקל במהלך
עצירה לרגע



מדינת ישראל

משרד החינוך

אגף בטיחות

טביעה בבריכות מים טבעיות בנחלים

7. **האירוע:** האירוע התרחש במהלך טיול של תלמידי כיתות ו' מבית הספר במרכז הארץ. במהלך הליכה בנחל אל-על שברמת הגולן, נכנסו מספר תלמידים לגב מים ללא שליטה של האחראים על הטיול, אחד התלמידים טבע, הוצא מהמים לאחר מספר דקות, פונה לבית החולים במסוק ושם נקבע מותו.

8. **נחל עם מקווה מים מחייב התייחסות לאיסור לרחצה: לקח:** לקראת הליכה בנחל שבו ישנם גבי מים מלאים, יש להכין את המדריכים, המלווים והחניכים בדבר האיסור כניסה למים. להדגיש את ההתנהגות במהלך הנחל במיוחד בקרבה לגבי המים וההתנהגות סביב להם. ישנו אישור לשכשוך, וגם אז, נעשה דבר זה ברשות ובהשגחה.

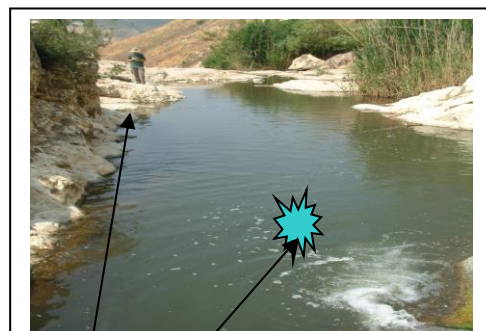
9. **התרופפות משמעת עם תחילת ההליכה:** עם תחילת ההליכה, עלולה להיות התרופפות משמעת וחניכים עלולים לעשות דברי שובבות המתבטאים בסיכונים לעצמם ולחבריהם. **לקח:** רגע לפני תחילת ההליכה, יש להדגיש סמכות המובילים, את המשמעת המחייבת כלפיהם, את תפקידם וסמכותם של המלווים הנוספים, תדרוך החניכים וכניסה להתנהגות טיולית. יש להדגיש את סדר ההליכה, אי עקיפת המדריך המוביל, לתדרך לגעת במקרים שעלולים להתרחש כמו נתק של חניך, נפילה, פגיעה, מעברים קשים, לכל אלו לתדרך בתגובות ובפעולות רצויות.

10. **תדריך ועצירה לפני מקווה מים: לקח:** יש לעצור ולהכין את החניכים בטרם ההגעה למקווה מים (200-100 מ' לפני המקווה המים), ולהדגיש את ההתנהגות המחייבת, מה מותר ומה אסור.

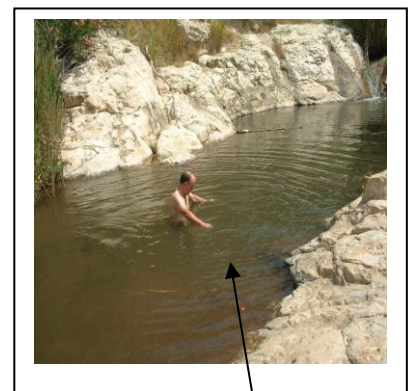
11. **חניכים הנוטים לחוסר משמעת – תגובה מיידית: לקח:** בכל קבוצה ישנם מספר חניכים הנוטים לחוסר משמעת ולשובבות, לאלו צריך להיערך בהתאם ולהגיב מייד לכל מעשה שעלול לסכן אותם או אחרים. במיוחד סביב גבי המים. להצמיד אותם למדריכים, לחייב אותם ללכת בצמוד למלווה מסוים וכדומה.



המקום ממנו היגיעה הקבוצה את תחתי הנחל וגבי המים



מספר חניכים עברו את המדריכה, הגיעו לתחתית הנחל ולבריכה, קפצו פנימה, המים היו קרים מאוד, החניכים לא ידעו לשחות, הם מתקשים להחזיק עצמם, חלקם שוקעים במים כשהם מנסים לאחוז אחד בשני ומנסים למלט עצמם לגדה של הבריכה. חניד אחד טובע.



מקום הטביעה של הנער

מדינת ישראל

משרד החינוך

אגף בטיחות

טביעה במהלך שהייה בחוף הכינרת

12. במהלך פעילות גיבוש של שכבה בוגרת לקראת הקיץ בחוף לבנון, נכנסו חניכים ומדריכים לאזור רחצה ללא מציל, שחו ושחקו במים ללא השגחה מסודרת, לפתע טבע אחד החניכים. שוחה מזדמן ששחה באזור זיהה את הגופה והוציא אותה מהמים, נעשו ניסיונות החייה על ידי מצילים וחובשים שהיו בקרבת מקום הוא פונה לבית החולים פורייה ושם נקבע מותו.



חוף לבנון
בחוף יש אזור מוכרז לרחצה עם מציל. האזור שבו רחצו החניכים היה מרוחק מהאזור המוכרז. מסומן אזור התרחשות האירוע. האזור שבו התרחצו החניכים הוא אזור מחוץ לשטח המוכרז של החוף.

13. **שחייה ורחצה בחוף ים:** אנו מזכירים כי משרד החינוך הנחה את מוסדות החינוך כי **חל איסור על רחצה במהלך טיולים.**

לתנועות נוער מותרת הרחצה במהלך טיולים.

מה התרחש במהלך האירוע? החניכים נכנסו לכינרת באזור שאיננו חוף מוכרז, במקום שאסורה רחצה, בכך עברו על הנהלים שעל חוזר מנכ"ל והנחיות התנועה. רכז הקבוצה ואחראי הפעילות טעו בשיקול דעתם כשקבעו את השהייה והלינה בצמוד לשפת המים במקום שאינו חוף מוכרז. דבר זה גרם לפיתוי של החניכים לכניסה למים במהלך כל שעות היום וללא השגחה של מציל. כך הובילו את החניכים לכניסה למים בחוף שאסורה הרחצה בו, ללא שירותי הצלה וללא השגחה ובכך עברו על חוקי המדינה, הנחיות משרד החינוך והנחיות התנועה. **לקח: הכניסה והרחצה בחוף ים, תהיה רק בחוף מוכרז ומוכר ככזה על ידי משרד הפנים (רשימה מעודכנת קיימת בחדר מצב טיולים של משרד החינוך). השינה והחנייה על שפת ים, יש בה פיתוי רב בכניסה למים ורחצה, לפיכך הכניסה לים מחוץ לגבולות חוף מוכרז - אסורה, ובמידה ותעשה היא עלולה להיות מסוכנת והרת אסון.**

מדינת ישראל משרד החינוך אגף בטיחות

14. **השמירה על מתח, משמעת והתנהגות תנועתית במהלך שהייה בחניון על שפת ים הכינרת: ניסיון חיים:** גם באזורים שבהם ישנם נופים מרגיעים, ובאזורי חנייה, על שפת ים, אחראי הפעילות ומדריך הקבוצה, ייתן דעתו על שליטה, משמעת של החניכים, סדר יום מנוהל, הנחיות מדויקות והתנהגות תנועתית אחראית. הכניסה למים בימים חמים היא מפתה מאוד, ויש להיערך לכך בהתאם.

15. **חופי הכינרת והחופים המוכרזים שבהם:** סביב הכינרת ישנם 60 ק"מ של חוף. רק 1200 מטר מהם, הם חופים מוכרזים. **מסקנה:** לפיכך, תכנון השהייה בחוף על שפת הכינרת, צריך להיות כזה, שבמידה ויש רצון לשלב רחצה, תתוכנן פעילות זו בחוף מוכרז ומוסדר תוך תאום עם המציל ומנהל החוף.

16. **לסיכום: תקציר ניהול בטיחות וסיכונים בטיול –** תקציר זה אינו במקום שינון הנחיות ולימוד חוזר מנכ"ל טיולים המלא, המפורט והמעודכן, כפי שמופיע בחוזר: סה/9(ג) מאי 2005 – טיולים – היבטים פדגוגיים-ארגוניים, בטיחותיים וביטחוניים והביטחון בפעילות חוץ בית ספרית.

ברשימה זו מפורטים נושאים שעל המדריך ואחראי הטיול לתת עליהם את דעתו. התייחסות לנקודות אלו, תסייע בידיו לשפר את התכנון, הביצוע וצמצום סיכונים מיותרים שעלולים להתרחש בזמן הטיול.

1. **הכנת הטיול:** ההכנה לטיול דורשת עיסוק רב, בין השאר על האחראי לדאוג: אישור הורים, דיווח על בעיות רפואיות במידה ויש, תיק טיול כנדרש הכולל: מפת סימון שבילים מעודכנת, אישור ביטחוני לטיול, רשימות ציוד, תכנית הטיול לפרטים, רשימות תלמידים, רשימת מלווים, טלפונים ותקשורת לגורמים בשעת חירום: חדר מצב טיולים, יחידת חילוץ אזורית. התכנון צריך לקחת בחשבון שעת תחילת הליכה וסיום המסלול טרם חשיכה תוך התחשבות באורך המסלול והקשיים בו, גיל המטיילים, מזג האוויר ואורך היום בהתאם לעונות השנה.

2. **הנסיעה ברכב:** הנסיעה היא חלק מהטיול, אחראי הטיול או המדריך, יקבעו את נתיב הנסיעה ומקומות העצירה. האחראי לטיול ישב בספסל הראשון סמוך לנהג, שאר המלווים ישבו בשאר חלקי האוטובוס כולל בחלק האחורי. יקבעו הנחיות התנהגות מחייבות של התלמידים החניכים בזמן הנסיעה.

3. **ציוד אישי:** אחראי הטיול יבדוק את הציוד האישי לתלמיד ולחניך: כובע, נעלי הליכה, מים- בהתאם לגיל ולמזג אוויר וציוד כנדרש.

4. **בדיקה ותדריך למלווים:** אחראי הטיול יבדוק את הציוד המחייב של המלווים הרפואיים והחמושים ויתדרך אותם בנוגע לתפקידם ואחריותם בטיול.

מדינת ישראל

משרד החינוך

אגף בטיחות

5. **תדרוך נהג:** האוטובוס הוא רכב החירום והפינוי, אחראי הטיול יתדרך את הנהג לגבי נקודות ההמתנה והקשר עם הקבוצה בהתאם להתקדמות הטיול בשטח.
6. **תדריך לפני תנועה ברגל:** תדריך לפני הליכה יכלול: איסור עקיפה של המדריך ההולך ראשון והקובע את קצב ההליכה, המתנה במפגש שבילים להגעת מאסף, נקודות מסוכנות צפויות – הצבת מלווה מבוגר במקום, קביעת מאסף מבוגר, מצב בו מוצא עצמו תלמיד או חניך מנותק מהקבוצה – עליו להמתין במקומו בצמוד לשביל, קביעת קשר עין מחייב עם ההולך לפניו, הליכה בשבילים מסומנים בלבד ובהתאם להנחיות בשמורות הטבע.
7. **ספירה והתפקדות:** אחראי הטיול יקבע את הנקודות בהם צריך לספור את התלמידים והחניכים: בעליה ובירידה מהאוטובוס, במהלך הטיול בהפסקות ולפי שיקול דעתו של האחראי.
8. **שליטה בזמן הפסקה:** בהפסקה עלול המדריך לאבד את השליטה על התלמידים, עליו להגדיר במדויק מה אפשר ומה אסור לעשות בהפסקה: האיסור להתקרב לשפת מצוק, התרחקות מהקבוצה, דרדור אבנים, טיפוס במקומות אסורים, איסור כניסה למים וכדומה.
9. **פעילות מיוחדת:** אם במהלך הטיול מתבצעת פעילות מיוחדת, כמו: רחצה בים, שייט בקיאקים, רכיבה על גמלים, גלישה ממצוקים וכדומה, על האחראי לתדרך באופן מפורט ובהתאם להנחיות חוזר מנכ"ל ולהכין את המטיילים בהתאם ומבעוד מועד.
10. **הליכה בקרבת מצוק:** בהליכה בקרבה למצוק ובמעברים קשים, יקפידו המלווים והמדריך על השגחה צמודה ותדרוך התלמידים והחניכים בדבר תשומת לב וריכוז בהליכה תוך סיוע ועזרה האחד לשני.
11. **רחצה בים ובבריכה: לבתי ספר במערכת החינוך אסורה הרחצה במהלך טיול.** לתנועות נוער מותרת הרחצה בים או בבריכה, רק במקום שיש חוף מוכרז או מקום בעל רישוי עסק. יש לפעול לפי ההנחיות המפורטות בחוזר מנכ"ל המעודכן המנחה בעניין זה.